

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра історії України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор ННІ історії, права та міжнародних відносин

Юлія ПОДРЕЗ Юлія ПОДРЕЗ

«02» вересня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ АРХЕОЛОГІЯ

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)

Освітньо-професійна програма: Середня освіта (Історія)

Перший рівень вищої освіти

Мова навчання: українська

Погоджено науково-методичною комісією
ННІ історії, права та міжнародних відносин
«02» вересня 2024 р.

Голова *Світлана МОЦАК* Світлана МОЦАК
кандидат педагогічних наук, доцент

Суми – 2024

Розробники:

Осадчий Євген Миколайович – кандидат історичних наук, старший викл
кафедри історії України

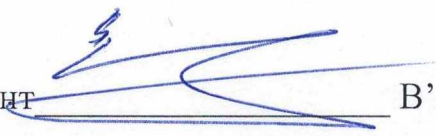
Ступак Дмитро Вікторович – кандидат історичних наук, старший викл
кафедри історії України

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри історії України

Протокол №1 від «29» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри

кандидат історичних наук, доцент

В'ячеслав ОЛІЦЬКИЙ

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів - 4	Бакалавр	Обов'язкова
		Рік підготовки:
1-й		
Семестр		
Загальна кількість годин – 120		1-й
		Лекції
		12 год.
		Практичні, семінарські
		28 год.
		Лабораторні
		-
		Самостійна робота
		78 год.
		Консультації
	2 год.	
	Вид контролю: Екзамен	
4 год.		

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Археологія» є формування у студентів системного уявлення про теоретико-методологічні аспекти історичної науки, а також вивчення методології наукових досліджень і методики здійснення досліджень конкретних проблем з археології.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Археологія» є теоретичні та методологічні основи історичного дослідження, а також система науково-дослідної діяльності студента-історика, яка передбачає формування вмінь аналізу історичних джерел та наукової літератури, висвітлення результатів власних науково-теоретичних і дослідницьких пошуків.

Навчальна дисципліна «Археологія» входить до переліку обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми (цикл професійної підготовки).

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності:**

ІК 1. Здатність розв'язувати спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі історії та археології або у процесі навчання, здійснювати аналіз історичних явищ і подій, що передбачає застосування теорій та методів історичної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **загальних компетентностей:**

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **спеціальних компетентностей:**

СК 1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

СК 3. Усвідомлення соціальних функцій історика, розуміння можливості використання історії для досягнення політичних цілей, в тому числі наслідків зловживання історією.

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 6. Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

СК 7. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

СК 11. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.

СК 14. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання з гуманітарних дисциплін, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Виходячи з методологічних функцій дисципліни «Археологія України» її вивченню не передуює опанування інших навчальних дисциплін. Паралельно вивчається «Давня історія України».

3. Результати навчання за дисципліною

ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.

ПРН 2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

ПРН 10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.

ПРН 13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.

ПРН 14. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

ПРН 15. Аналізувати та пояснювати суспільні явища, процеси й тенденції у державі та світі, концепцію сталого розвитку людства.

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Розподіл балів

Поточний контроль						Разом	Загальна сума
Розділ 1	Розділ 2		Розділ 3	Розділ 4		75	100
Тема 1.1.	Тема 2.1.	Тема 2.2.	Тема 3.1.	Тема 4.1.	Тема 4.2.		
Поточний контроль							
10	15	15	15	10	10		
Контроль самостійної роботи						25	
3	5	4	5	4	4		

4.1. Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи.

Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **75 бали:** участь у *семінарах* – підготовка аналітичних звітів та доповідей і пред'явлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні семінарських питань / дискусіях, виконання практичних завдань, виконання завдань тестового контролю.

- **25 балів:** опрацювання теоретичного матеріалу, виконання індивідуальних завдань, підготування рефератів, есе тощо).

Разом – **100 балів.**

Оцінювання результатів аудиторної роботи здійснюється за наступними критеріями:

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає та правильно інтерпретує явища та процеси розвитку матеріальної культури давніх племен та народів України; виконує всі завдання, може правильно визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює і обґрунтовує власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження, що ґрунтуються на системному знанні теоретичних положень і практичної діяльності. Під час заняття продемонстрована активність та ініціативність.

4	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає та правильно інтерпретує явища та процеси розвитку матеріальної культури давніх племен та народів України; виконує всі завдання, може правильно визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює і обґрунтовує власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження, що ґрунтуються на системному знанні теоретичних положень та окремих прикладах археології. Під час заняття продемонстрована активність та ініціативність.
3	Здобувач вищої освіти дає відповіді на питання семінарського заняття, відтворює дефініції та пояснює зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає, проте неточно інтерпретує явища та процеси розвитку матеріальної культури давніх племен та народів України; завдання виконує з неістотними помилками; може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу, допускаючи незначні помилки.
2	Здобувач вищої освіти дає відповіді на більшість питань семінарського заняття, відтворює дефініції загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; лише називає явища та процеси розвитку матеріальної культури давніх племен та народів України; завдання виконує з неістотними помилками; не може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу, називаючи при цьому їх ознаки.
1	Здобувач вищої освіти не готовий до заняття, не відповідає на питання, що винесені на розгляд, з труднощами виконує завдання, допускаючи змістовні помилки, невпевнено відтворює терміни і поняття, що розглядалися під час заняття.
0	Відсутність на занятті

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
82 - 89	B	добре
74 - 81	C	
64 - 73	D	задовільно
60 - 63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни «Археологія» можуть бути:

- усний контроль. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;

- письмовий контроль. Здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);

- тестовий контроль. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь.

- підготовка доповідей, есе, презентацій. Передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань.

Особлива увага при опануванні змісту навчальної дисципліни приділяється запобіганню порушенню академічної доброчесності та забезпечення довіри до результатів освітнього процесу та освітньої діяльності, розумінню здобувачами вищої освіти значення академічної доброчесності та наслідків недотримання її постулатів.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке археологія: періодизація, основні терміни. Типи археологічних пам'яток, зв'язок з іншими науками.
2. Становлення археології як науки.
Археологічні відкриття минулого та сьогодення.
3. Найдавніші знахідки викопних решток пралюдей (Люсі, сінантроп, яванська людина, пітекантроп, пілдаунська людина, неандерталець тощо)
4. Теорії антропогенезу
5. Неандерталець, денісівська людина, кроманйонець
6. Загальна характеристика верхнього палеоліту
7. Освоєння людиною розумною територій Євразії в епоху верхнього палеоліту
8. Мистецтво доби верхнього палеоліту
9. Зміна клімату. Мезоліт. Мисливці на північного оленя.
10. Основні археологічні культури мезоліту. Технологія виготовлення мікролітів.
11. Неолітична революція
12. Перші землеробські культури (буго-дністровська, лінійно-стрічкової кераміки)
13. Культури неолітичних мисливців та рибалок (ямково-гребінцевої кераміки)
14. Трипільська культура
15. Поява предметів з золота та міді. Технологія металургії трипільців.
16. Кераміка трипільської культури
17. Поселення гіганти (Майданецьке, Тальянки, Доброводи тощо)
18. Середньостогівська культура.
19. Загальна характеристика доби бронзи
20. Ямна археологічна культура

21. Катакомбна археологічна культура
22. Культури шнурової кераміки або культури бойових сокир (зокрема, середньодніпровська)
23. Бабинська культура
24. Мар'янівська культура
25. Зрубна культура
26. Тшинецько-комарівська спільність
27. Сабатинівська культура
28. Білозерська культура
29. Білогрудівська культура
30. Бондарихінська культура
31. Кімерійці. Чорноліська культура. Жаботинське городище
32. Скіфи. Архаїчні скіфські пам'ятки. Посульські кургани, Басівське городище.
33. Повідомлення Геродота про скіфів (IV книга «Мельпомена»). Поховальні пам'ятки скіфських царів та аристократії.
34. Сармати. Поховальні пам'ятки.
35. Сусіди скіфів. Юхнівська та милоградська культури, пам'ятки Криму.
36. Грецька колонізація. Торговельні зв'язки зі скіфами.
37. Борисфен, Ольвія, Пантикапей, Херсонес, Тіра
38. Поява слов'ян на території Подніпров'я. Зарубинецька культура.
39. Побут стародавніх слов'ян за археологічними джерелами.
40. Поховальний обряд слов'ян
41. Черняхівська та вельбарська АК
42. Київська АК
43. Празько-корчакська АК
44. Пеньківська АК
45. Колочинська АК
46. Райковецька АК
47. Волинцівська АК. Хозари. Битицьке городище.
48. Роменська АК
49. Скандинавські пам'ятки на території України. Шестовиця, Київ, Іскоростень.
50. Перші літописні міста – Київ, Любеч, Чернігів. Чорна Могила.

6. Програма навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни «Археологія» складається з чотирьох розділів, які в цілому висвітлюють розвиток археологічних культур на українських землях та їхні особливості в різні історичні періоди.

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи археології.

Розділ 2. Кам'яна доба – доба бронзи.

Розділ 3. Ранньозалізна доба та антична цивілізація Північного Причорномор'я.

Розділ 4. Давні слов'яни – Київська Русь та їх сусіди.

7. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

7.1. Тематичні розділи

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи археології.

Тема 1. Археологія як наука та її завдання.

1. Історія становлення археологічної науки.
2. Основні терміни археологічної науки.
3. Археологічна періодизація.

Розділ 2. Кам'яна доба – доба бронзи.

Тема 1. Кам'яна доба.

1. Періодизація кам'яної доби.
2. Антропогенез.
3. Палеоліт України.
4. Мезоліт України.
5. Неоліт України

Тема 2. Доба енеоліту – бронзової доби.

1. Доба енеоліту. Загальна характеристика.
2. Трипільська культура та її оточення.
3. Бронзова доба. Загальна характеристика.
4. Ранньобронзовий час.
5. Середній період.
6. Пізній період.

Розділ 3. Ранньозалізна доба та антична цивілізація Північного Причорномор'я.

Тема 1. Ранньозалізна доба.

1. Загальна характеристика.
2. Передскіфський час.
3. Скіфський період.
4. Сусіди скіфів.
5. Пізні скіфи, сармати, таври.
6. Антична цивілізація у Північному Причорномор'ї.

Розділ 4. Давні слов'яни – Київська Русь та їх сусіди.

Тема 1. Давні слов'яни та їх сусіди.

1. Пізньолатенський і ранньоримський час (II ст. до н. е. — II ст. н. е.).
2. Пізньоримський період і початок доби переселення народів (III—V ст. н. е.).
3. Культури слов'ян (склавінів і антів) V—VII ст.
4. Східні слов'яни (літописні племена) у VIII—X ст.
5. Ранньосередньовічні пам'ятки півдня України.

Тема 2. Київська Русь та їх сусіди.

1. Становлення Київської Русі.

2. Русь у період раннього феодалізму.
3. Період феодальної роздробленості.
4. Кочівники Північного Причорномор'я і Середньовічний Крим.

7.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Усього	у тому числі			
лек		пр	конс	ср	
1	2	3	4	5	6
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи археології					
Тема 1.1. Археологія як наука та її завдання.	16	2	2		12
Розділ 2. Кам'яна доба – доба бронзи.					
Тема 2.1. Кам'яна доба.	22	2	6		14
Тема 2.2. Доба енеоліту – бронзової доби.	20	2	6		12
Розділ 3. Ранньозалізна доба та антична цивілізація Північного Причорномор'я.					
Тема 3.1. Ранньозалізна доба та антична цивілізація Північного Причорномор'я.	24	2	6		16
Розділ 4. Давні слов'яни – Київська Русь та їх сусіди.					
Тема 4.1. Давні слов'яни та їх сусіди.	18	2	4		12
Тема 4.2. Київська Русь та їх сусіди.	18	2	4		12
Консультації	2			2	
Екзамен	4			4	
Усього годин	124	12	28	6	78

7.3. Теми лекційних занять

№з/п	Назва теми	Години
1	Археологія як наука та її завдання.	2
2	Кам'яна доба.	2
3	Доба енеоліту – бронзової доби.	2
4	Ранньозалізна доба та антична цивілізація Північного Причорномор'я.	2
5	Давні слов'яни та їх сусіди.	2
6	Київська Русь та їх сусіди.	2
Разом		12

7.4. Теми семінарських занять

№з/п	Назва теми	Години
1	Археологія як наука та її завдання.	2
2	Кам'яна доба.	6
3	Доба енеоліту – бронзової доби.	6
4	Ранньозалізна доба та антична цивілізація Північного Причорномор'я.	6
5	Давні слов'яни та їх сусіди.	4
6	Київська Русь та їх сусіди.	4
Разом		28

7.5. Самостійна робота

№з/п	Назва теми	Години
1	Археологія як наука та її завдання.	12
2	Кам'яна доба.	14
3	Доба енеоліту – бронзової доби.	12
4	Ранньозалізна доба та антична цивілізація Північного Причорномор'я.	16
5	Давні слов'яни та їх сусіди.	12
6	Київська Русь та їх сусіди.	12
Разом		78

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основні

1. Археологія України: курс лекцій. За ред. Л.Залізняка. К.: Либідь, 2005. 502 с.
2. Винокур І.С., Телегін В.Я. Археологія України. Тернопіль, 2008. 479 с.
3. Горбаненко, С. А., Колода, В. В. 2013. Сільське господарство на слов'яно-хозарському порубіжжі. Київ: ІА НАН України
4. Давня історія України: У 3 т. Київ, 2000.
5. Залізник Л. Стародавня історія України. 2-ге вид, доповн. К., Темпора, 2019. 640 с.
6. Міхеєв В. К., Шрамко Б. А. Археологія залізного віку Східної Європи (навчальний посібник). Харків, 2000.
7. Моця О.П.«Русь», «Мала Русь», «Україна» в після монгольські та козацькі часи. — К.: Наук. думка, 2009.
8. Ольговський С.Я. Володарі Степу. Військова справа і озброєння скіфів. — К.,2010. — 127 с.
9. Ольговський С.Я. Скіфо-антична металообробка архаїчного часу. — К., 2011. — 226 с.
10. Отрошенко В. В. Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення). Київ, 2001.
11. Скорий, С. А., Білосор, В. П., Супруненко, О. Б., Кулатова, І. М. 2019. Селища скіфського часу в системі Великого укріплення Більського городища. Київ: Майдан.
12. Овчинников Е.В. Трипільська культура Канівського Подніпров'я (етапи VII—СІ). Київ: Видавець Олег Філюк. 2014. 406 с.

Додаткові

1. Абашина, Н. С., Магомедов, Б. В., Рейда, Р. М. 2019. Пам'ятки черняхівської культури Полтавської області. Київ: ІА НАН України.
2. Античний світ Північного Причорномор'я. Київ, 1999.
3. Баран В. Д. Давні слов'яни. Київ, 1998.
4. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. Київ, 1991.
5. Братченко С.Н. Донецька культура. Луганськ, 2001.
6. Бунятян К. П. Давнє населення України (Розділ 1. Як вивчають та відтворюють давню історію). Київ, 1999.
7. Генінг В.Ф., Бунятян К.П. (ред.) Теорія та практика археологічних досліджень. К., Наукова думка, 1994. 220 с.
8. Гречко Д.С. Населення скіфського часу на Сіверському Дінці. — К.. 2010. — 286 с.
9. Гершкович Я.П. Суботівське городище. — К., 2016. — 508 с.
- 10.Залізник Л. Л. Передісторія України X—V тис. до н. е. К., 1998.
- 11.Клочко В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р.Х.). К.: АртЕк, 1996. 337 с.
- 12.Менжулін О. Реставрація творів з металу / О. Менжулін. — К., 2000.

13. Ольговський С.Я. Литі монети та ливарництво у Нижньому Побужжі // Археологія. – 1999. – № 1. – С. 142-148.
14. Пустовалов С.Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я. – Шлях, Київ. – 2005. 412 с.
15. Скорий С.А. Курган Переп'ятиха. – К., 1990. – 124 с.
16. Шелехань О.В. Клинка зброя скіфського типу на теренах східноєвропейського Лісостепу // Археологія і давня історія України. – 2016. - № 2. – С. 179-188.

13. Інформаційні ресурси

1. <http://www.mon.gov.ua> - Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України
2. <http://www.portal.rada.gov.ua> – Офіційний сайт Верховної Ради України
3. [http:// www.nbuv.gov.ua](http://www.nbuv.gov.ua) – Офіційний сайт Центральної наукової бібліотеки України імені В. Вернадського
4. <http://www.litmir.net> – Сайт електронної бібліотеки
5. <http://vgosau.kiev.ua/> - Сайт Співки археологів України